

Strategii de promovare a culturii române. Scriitori diplomați în spațiul lusitan

Laura BĂDESCU*

Key-words: *cultural diplomacy, diplomats as writers, promotion strategies, alterity, toposes*

1. Diplomația culturală. Instituții, proiecte, vizibilitate

Diplomația culturală a fost definită ca proces al proiectării în exterior a sistemului de valori culturale ale unui stat și a promovării acestuia la nivelul relațiilor bi/ multilaterale. Activitatea de diplomație culturală prezintă numeroase puncte comune cu cele ale culturii instituționalizate, respectiv cu cele ale culturii oficiale, fiind astăzi susținută guvernamental prin Divizia Relații culturale educaționale și științifice (DRCES) în colaborare cu Direcția Diplomație Publică¹. Proiectele culturale realizate de cele două compartimente ale MAE în colaborare cu Institutul Cultural Român sunt printre cele mai vizibile în afara granițelor țării. Aderarea în 2007 a ICR la rețeaua institutelor culturale naționale din Europa – EUNIC (European Union National Institutes for Culture)² a contribuit substanțial la creșterea vizibilității acțiunilor culturale în medii determinate.

La nivelul politicilor diplomatice culturale, se observă că ICR a optat pentru strategii specifice țărilor nordice și anglo-saxone³, bazate pe flexibilitate, cooperare, interacțiune cu țările gazdă. Sugestive, în acest sens, sunt Programul Cantemir⁴ ca și diferitele proiecte⁵ destinate jurnaliștilor culturali din străinătate, românilor din jurul granițelor, cercetătorilor străini, traducătorilor în formare etc. În același timp, ICR a optat și pentru acțiuni caracteristice țărilor latine și spațiului francofon, bazate cu precădere pe o abordare top-down, mai academică, insistând pe promovarea exportului de bunuri culturale naționale (vezi în principal programele desfășurate în colaborare cu Centrul Național al Cărții: TPS⁶ sau 20 de autori⁷).

Din raportul de activitate al ICR (2006-2010) cu privire la traducerea literaturii române în diferite limbi străine reiese că prin intermediul programelor mai

* Universitatea din Pitești, România.

¹ <http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=5011&idlnk=1&cat=3>.

² Constituită la Praga în 2006, EUNIC avea afiliate în anul 2010, 30 de instituții culturale din 26 de țări. Pe parcursul anului 2010 președintele ICR a preluat președinția EUNIC.

³ Despre modele de diplomație culturală vezi: www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=14722.

⁴ <http://www.programulcantemir.ro/>.

⁵ <http://www.icr.ro/bucuresti/burse-si-rezidente/>.

⁶ <http://www.cennac.ro/anunturi/tps-1/prezentare-12>.

⁷ <http://www.cennac.ro/anunturi/20-de-autori-2/prezentare-16>.

sus amintite au fost traduse 184 de volume⁸. Deși în limba portugheză au fost publicate doar două titluri⁹ sub sigla ICR, în spațiul cultural lusitan au intrat mult mai multe, după cum o dovedesc fondurile publice de carte înregistrată la *Biblioteca Nacional de Lisboa* sau diversele site-uri de promovare a relațiilor culturale româno-portugheze¹⁰ ș.a.

Legătura dintre acțiunile culturale ale ICR – MAE și apariția unor traduceri în limba portugheză aparținând unor scriitori diplomați este una care comportă discuții variate, unele nu tocmai comode, care nu fac însă obiectul comunicării noastre. Reținem doar faptul că, prin aceasta, diplomația culturală își asumă o identitate top-down, contribuind la promovarea într-un spațiu, de cele mai multe ori restrâns, nu atât a cărții, cât a unei imagini favorabile asupra ambivalențelor culturale ale reprezentanților noștri oficiali¹¹.

2. Scriitorii diplomați

O privire istorică asupra mediului diplomatic (Baconsky 2007a: 29–34) a evidențiat în cadrul fiecărei generații prezența permanentă a umaniștilor, fie ei scriitori, critici sau poeți. Generația pașoptistă, generos înflăcărată, însă diletant reprezentată la nivelul clasei diplomatice, a fost continuată în mod byronian în vremea principatelor unite, pentru ca, din epoca junimiștilor, până în perioada interbelică, să capete o dominantă wilsoniană, menținută în virtutea unor cutume sociale și al unui raționament de castă. Mișcările politice de după 1989 au făcut posibilă cunoașterea și adoptarea modelului occidental ce propulsase încă din

⁸<http://www.cennac.ro/documente/fisiere/CENNAC%20-%202006-2010%20site.doc> (consultare realizată la data 15 sept 2010).

⁹ Conform datelor publicate oficial (<http://www.cennac.ro/anunturi/traduceri-aparute-cu-spriinul-icr-7/op-38>), în portugheză ar fi fost traduse prin programele menționate doar: Gheorghe Ceaușescu, *Nascimento e formação da Europa* – (titlul original: *Nașterea și formarea Europei*), Fim de Século, Lisboa 2008, Portugalia, traducere de Corneliu Popa, respectiv Mircea Eliade, *Diário português*, traducere de Corneliu Popa, Lisboa, Editora Guerra&Paz. Totuși, în acțiunile de promovare culturală, pe site-ul ICR Lisboa sunt semnalate mult mai multe apariții editoriale, în principal traduceri din limba română în limba portugheză. Vezi:

<http://www.icr.ro/lisabona/carte~76.html>, dar și <http://www.icr.ro/lisabona/jurnal-de-bord-1/>. Între volumele editate, unele sunt revendicate prin programele ICR: „În zilele de 12 și 13 februarie 2008 a avut loc la librăriile FNAC din cei doi poli culturali ai Portugaliei, Lisboa și Porto, dubla lansare a volumului bilingv *Haverá vida antes da morte?! Există oare viață înainte de moarte?* al poetului Dinu Flămând, cunoscut și ca traducător și promotor al literaturii portugheze în România (inclusiv al *Cărții neliniștirii* de Fernando Pessoa). Apariția a fost posibilă datorită Programului ICR de finanțare a editorilor străini pentru traducerea autorilor români, „Translation and Publication Support Programme” (TPS), <http://www.icr.ro/lisabona/jurnal-de-bord-1/prezente-si-tangente-romano-lusitane-ianuarie-iunie-2008.html> etc.

¹⁰ <http://www.lusorom.com/html/carti.html>.

¹¹ „Durante a recepção oferecida na Embaixada da Roménia, foi-me permitido comprovar como todos os presentes do lado romeno tinham qualquer relação com a cultura. A começar por Gabriel Gafița – que se tornou embaixador pondo termo a uma carreira como editor e escritor – e pelo fã de jazz português, colaborador da Downbeat e também ele autor Virgil Mihaiu, o homem que lidera o Instituto de Cultura Romena...” ([Villalobos 2008] sau http://dn.sapo.pt/inicio/interior.aspx?content_id=998082).

secolul trecut diplomatul tehnocrat de formație economică sau juridică¹². Cadrul internațional al diplomației publice a făcut loc politicilor culturale, mizând, prin aceasta, pe găsirea de noi modalități de comunicare, înțelegere și acceptare a unor identități distincte. Prejudecățile autohtone asupra scriitorului-diplomat nu s-au întemeiat pe profilul unui Milescu sau Antioh Cantemir, ci sunt de dată relativ recentă, descinzând din modelul Alecsandri, mai puțin Ghica sau Kogălniceanu (vezi în acest sens Baconsky 2007a: 32–33). Clișeul acesta a fost perpetuat până spre primele decenii ale secolului al XX-lea, când diplomația românească a fost reprezentată de/ a adunat laolaltă nume sonore ale culturii române, precum Mircea Eliade, Al. Duiliu Zamfirescu, Lucian Blaga, Aron Cotruș, Eugen Ionescu, Nicolae Petrașcu. După 1989, reintroducerea dimensiunii culturale în diplomație a fost impusă de exigențele contextului internațional. Politicile culturale au fost astfel susținute prin reprezentanți ai mediului universitar sau cultural, cei mai mulți neafiliați politic: Vlad Alexandrescu, Teodor Baconsky, Gabriel Gafița, Emil Ghițulescu Maria Sipoș, Grete Tartler, Mihai Zamfir ș.a.

Dintre aceștia, la ambasada României la Lisabona au fost numiți reprezentanți diplomatici de cel mai înalt rang ca: Alexandru Duiliu Zamfirescu (1938), Lucian Blaga (1938–1939), Mihai Zamfir (1997–2001), Teodor Baconsky (2002–2005), Gabriel Gafița (2006–2009). Mircea Eliade a deținut aici doar modesta funcție de atașat cultural (1941–1945).

3. Corpus de texte

Prezența spațiului portughez în opera unora dintre acești scriitori o găsim consemnată în două mari categorii de texte. Prima conține textele publicate în limba portugheză. Amintim aici doar câteva titluri: Mircea Eliade¹³, *Os Romanos*, *Latinos*

¹² Vezi Magalhães 2005: 95–114; Leonard 2002: 8–45, passim; Langholtz, Stout: 2004: 1–28 passim.

¹³ Pentru opera publicată în Portugalia vezi http://www.lusorom.com/html/mircea_eliade1.html. Menționăm că activitatea publicistică a lui Mircea Eliade din perioada portugheză a fost inclusă în Eliade 2006a, Eliade 2006b – ediția în limba română, respectiv Eliade 2008 pentru ediția în limba portugheză. Transcriem câteva dintre titlurile reprezentative publicate în Portugalia: Mircea Eliade, *Latina Ginta e Regina... Acção*, [Lisabona], anul II, nr. 42, 5–2–1942, p. 7; idem, *Camões e Eminescu, Acção*, [Lisabona], anul II, nr. 72, 3–9–1942, p. 3; idem, *Eminescu – O Poeta da Raça Romena, Acção*, [Lisabona], anul II, nr. 76, 1–10–1942, pp. 3 e 6; idem, *Canções Romanas do Natal*, «Folclore Estrangeiro», *A Voz*, [Lisabona], anul XVI, nr. 5678, 25–12–1942, pp. 1 e 12; idem, *Dor – A Saudade Romena, Acção*, [Lisabona], anul II, nr. 89, 31–12–1942, p. 3.; idem, *Cultura Latina: Alguns Lusófilos Romanos, A Voz*, [Lisabona], anul XVII, 6–2–1943; idem, *A Lenda de Mestre Manolê – Estudo de Um Mito Romeno, Acção*, [Lisabona], anul III, nr. 106, 29–4–1943, pp. 3 e 6; idem, *Liviu Rebreanu, Acção*, [Lisabona], anul III, n. 123, 26–8–1943, pp. 1 e 4; idem, *Nicolau Iorga. O Homem Que Mais Escreveu no Mundo, Acção*, [Lisabona], anul IV, nr. 149, 24–2–1944, pp. 3 e 6; idem, *A Literatura Romena Contemporânea, Bazar das Letras, das Ciências e das Artes. Suplemento literário de A Voz*, [Lisabona], seria VIII, 15–4–1944, pp. 38 e 150; idem, *Sociologia, Instrumento da Reforma Social?, Vida Mundial Ilustrada*, [Lisabona], anul IV, n. 162, 22–6–1944, p. 9; idem, *Um Mito Romeno da Morte, Acção*, [Lisabona], anul IV, nr. 178, 14–9–1944, p. 3; Eugénio Navarro, *Em Defesa da Europa e da Latinidade. Um Encontro com Mircea Eliade, Autor do Mais Recente Livro sobre Salazar e a Revolução Nacional*, Subtítulo: *O que o ilustre escritor romeno pensa de Portugal e dos portugueses, da nossa literatura e do nosso carácter e das relações entre os dois países*, *A Voz*, anul XVI, nr. 5680, 27–12–1942, pp. 1 e 3.

*do Oriente*¹⁴ (Eliade 1943), idem, *Salazar e a Revolução em Portugal*, fragmente, traducere de Victor Buescu. *Acção*, ano III, n. 128, 30–9–1943, pp. 1–4; Mihai Zamfir, *Uma casa dois mundos*¹⁵, (Zamfir 2008); Teodor Baconsky¹⁶, *O Poder do Cisma – Retrato do Cristianismo Europeu* (Baconsky 2007) etc.

A doua categorie include textele redactate în limba română, cu tematică lusitană: Lucian Blaga, *La curțile dorului* (1938); Mircea Eliade, *Salazar și Revoluția în Portugalia*¹⁷ (Eliade 1942), *Jurnal portughez*, (Eliade 2006a, Eliade 2006b) Mihai Zamfir, *Jurnal indirect. Scrisori portugheze, Se înnoptează. Se lasă ceață*, (Zamfir 2006); Teodor Baconsky, *Insula cetății. Jurnal parizian – 1991-1994, cu o postfață din Lisabona – 2003* (Baconsky 2005), *Turn înclinat, Fragmente de arheologie profetică*, (Baconsky 2007a vezi eseurile: *Asemănări; Lisboa; Fernando Pessoa – Cartea neliniștirii*, 460; *Eliade portughez* etc.).

Volumele *Jurnal indirect. Scrisori portugheze*, ca și *Turn înclinat. Fragmente de arheologie profetică* adună eseuri și articole publicate de autori în reviste de cultură precum „România literară”, respectiv „Dilema Veche”, „LA&1”, suplimentul „Vineri” etc.

4. Toposuri

4.1 Textele publicate în spațiul portughez

Parcursând prima categorie de texte se observă cultivarea unor ansambluri sau structuri arhetipale aplicate evoluției istorice, vizând, în mod constant, *alteritatea* și *unitatea*.

Dintre toate structurile imaginarului, cuplul *alteritate/ identitate* este dintre cele mai curențe, exprimând, printr-un sistem complex relațiile instituite între Noi și Ceilalți. Alteritatea nu se tratează în termeni de conflict, elementele care compun toposuri antrenate aici nu se opun decât în aparență, ele adunând mărci ale *identității*. Definirea publică a sinelui, în spațiu străin, comportă un pregnant caracter persuasiv, având ca finalitate acceptarea de către *ceilalți* a auto-imaginii. Elementele care sunt antrenate în această strategie de identificare procedează la acumularea unor *locuri comune* inducând astfel lectorului senzația dezvoltării câmpului de cunoaștere și nu a descoperirii bruște a informației.

Toposurile sau criteriile care contribuie substanțial la perceperea apropiată sunt: toposul geografic, toposul cultural – cu extensii lingvistice, literar-artistice etc. –, toposul religios și cel politic.

¹⁴ Reeditat: *Os Romenos, Latinos do Oriente*, Vega Editora, Lisabona, 2007, 94 p.; inclus și în Eliade, 2008: 304.; Despre aceasta M. Eliade nota: „A apărut *Os romenos, latinos do Oriente*: prima carte despre noi în limba portugheză, și de care sunt foarte mândru” (Eliade 2006a: 186).

¹⁵ Romanul a avut lansări succesive în Portugalia, prin ICR și MAE, și în Brazilia. Vezi: http://www.realitatea.net/traducerea-in-portugheza-a-romanului-acasa-al-lui-mihai-zamfir-va-fi-lansata-pe-8-iunie_531487.html; <http://www.hotnews.ro/stiri-cultura-5785914-carte-uma-casa-dois-mundos-mihai-zamfir-lansata-lisabona.htm>; <http://www.nosrevista.com.br/2009/01/23/uma-casa-dois-mundos/>.

¹⁶ Vezi și http://www.santegidio.org/uer/lisbona2000/086_IT.htm.

¹⁷ În format electronic <http://ro.altermedia.info/images/meliade-salazar-si-revolutia-in-portugalia.pdf>.

Punerea în relație a textelor precizate cu discursurile performate în situații cu un puternic caracter politic (vezi discursul rostit de Lucian Blaga¹⁸ în Portugalia cu prilejul înmânării scrisorilor de acreditare) sau cu textele de diseminare (vezi interviul acordat de H. R. Patapievici cotidianului „Diario de Noticias” (14 martie 2007) cu prilejul deschiderii ICR-Lisabona¹⁹) denotă similitudini fără echivoc în ceea ce privește derularea unui imaginar al alterității.

Toposul geografic pune în evidență distanța fizică, mizând pe un joc al identității spirituale și consangvine²⁰. În mod constant, toposul geografic reclamă prezența *toposului cultural*. Ansamblul articulațiilor acestuia este însă extrem de complex. Afirmând obligatoriu *latinitatea limbii* celor două popoare, fie prin invocări succinte²¹, fie prin demonstrații ample (vezi Eliade 2006b: 235, 220, 232, 275 ș.a.), care să probeze aceasta, toposul cultural este dominat de personalitatea și formația fiecărui autor în parte. Obsesia miracolului latinității îl făcea pe Eliade să proiecteze o istorie a „solidarității latine” din secolul trecut, admirabilă ca „temă pentru un studiu de filozofia culturii!”. Mai mult, el observă că în timpul rostirii discursurilor politice, unul dintre termenii pentru care se manifestă interes este cel de *latinitate*:

Scena de la Palat: bătrânul general Carmona, președintele providențial – care, în loc de a-l împușca pe Salazar, după obiceiul românesc, l-a făcut dictatorul Portugaliei – asculta rezemat în sabie scrisoarea lui Iurașcu, clătănând încet din cap de câte ori auzea cuvântul „latinitate” (Eliade 2006a: 96).

Reținem doar câteva dintre locurile comune care ordonează *toposul cultural*. Între acestea, se remarcă invocarea lipsei traducerilor, așadar a necunoașterii de către portughezi a literaturii române, respectiv de către români a literaturii portugheze²², iar de aici, în corolar, necesitatea unor schițe, scurte compendii de literatură

¹⁸ Vezi reproducerea discursului în Turcu 1995: 214.

¹⁹ <http://www.icr.ro/lisabona/evenimente-5/horia-roman-patapievici-presedintele-institutului-cultural-roman-din-bucuresti.html#void>.

²⁰ „Urmași ai aceluiași Imperiu Universal, noi ne supunem acelorași idei provenind din același izvor și le exprimăm în limbi-surori. Unite prin idealuri comune de civilizație, de solidaritate internațională și de pace, cele două țări ale noastre dau o formă mereu concretă afinităților lor funciare și tendințelor lor similare” (Turcu 1995: 214).; „portughezi și români, popoarele latine cele mai îndepărtate unul față de celălalt [...] tot așa cum Atlanticul reprezintă plămânul Portugaliei, gurile Dunării și Marea Neagră reprezintă punctul de sprijin al României [...]” (Eliade 2006b: 220); „Portugalia este pentru România fratele de la celălalt pol al latinității” (H.R. Patapievici, loc. cit.).

²¹ „Născut în Carpații Transilvaniei, în citadela orientală a lumii latine, mă consider foarte fericit de însemnele onoarei care îmi revine de a reprezenta România în Portugalia, care este cealaltă citadelă occidentală, în Europa, a acestei latinități, al cărei miracol de civilizație și de glorie vor străluci de-a pururi în viața umanității” sau H.R. Patapievici, loc.cit. „Pentru noi, care aparținem latinității orientale, a fi prezenți în țara dvs. înseamnă a ne uni cu latinitatea occidentală” (Turcu 1995: 214).

²² „Dacă ar trebui să aleg cinci romane din opera lui Eça și a lui Zola, n-aș șovăi deloc să aleg trei volume de Eça și doar două de Zola. Și totuși, Eça este un mare scriitor necunoscut – ca și Liviu Rebreanu...” (Eliade 2006b: 287-288); vezi și „ICR se prezintă ca un partener al instituțiilor culturale străine interesate de opera creatorilor români, spre a o face cunoscută: editurile pot beneficia de un sprijin pentru cheltuielile publicării de scriitori români. Pentru traducătorii din limba română, nu contează în ce limbă, asigurăm stagii în România și programe de mediere între cei care iau contact cu realitățile culturale românești contemporane” (H.R. Patapievici, loc.cit.).

română²³ menite să legitimeze universalitatea acesteia²⁴ sau romane considerate reprezentative și lansate cu succes pe piața de carte din România²⁵. Treptat, toposul cultural va achiziționa experiența portugheză a unor figuri prestigioase aparținând culturii române. Astfel, Lucian Blaga amintea de prezența în Portugalia a lui Duiliu Zamfirescu, Mircea Eliade evidenția personalitatea lui Blaga, iar contemporanii noștri îl invocă, fără excepție, pe Eliade²⁶.

Toposul religios comportă în cadrul textelor publicate în Portugalia o diferențiere impusă de momentul politic al apariției lor. Între Portugalia lui Salazar, ce traversa o perioadă marcată de un conservatorism fără echivoc, și Portugalia, țară cu drepturi depline în Uniunea Europeană, toposul religios comportă discuții ce antrenează elementele circumstanțiale ale toposului politic.

Eliade portretizează un Antonio de Oliveira Salazar²⁷, catolic practicant²⁸ cu formație teologică la seminarul din Vizeu, animat în adolescență de dorința de a deveni preot; renunțând la cariera ecleziastică, dar nu „la muncile și ascezele ei”, a militat ca student pentru un „minimum de libertate religioasă”, susținând în 1914 chiar conferințe pe tema „Democrație și Biserică”, iar ca lider a propus dezbatere pe teme sociale din perspectiva catolicismului etc. Probabil această dimensiune fermă a catolicismului practicat la vârf îl va fi determinat pe Eliade în *Românii...* să accentueze vechimea religiei creștine la „daco-romani”, moștenitori ai unui Zamolxis ce îi pregătise pentru aceasta prin certitudinea nemuririi. În procurarea

²³ Vezi pentru aceasta scriitorii români invocați de Eliade 2006b: 274-277. Tot astfel, vezi și Mihai Zamfir, *Tres romances sobre a historia contemporanea*,

<http://coloquio.gulbenkian.pt/bib/sirius.exe/issueContentDisplay?n=33&p=89&o=p>
Mihai Zamfir, *Trajectoria de um romancista – Marin Preda*:
<http://coloquio.gulbenkian.pt/bib/sirius.exe/issueContentDisplay?n=58&p=69&o=p>

Mihai Zamfir, *Uma hipotese semantica sobre a lirismo*,
<http://coloquio.gulbenkian.pt/bib/sirius.exe/issueContentDisplay?n=66&p=28&o=p>

²⁴ În sensul acesta, retorica practică de Eliade 2006b: 275 este obsesiv subordonată valorilor universale însușite, practicate și recunoscute la autorii români. Astfel, Miron Costin descoperă latinitatea și occidentul cu ajutorul umanismului polonez, Constantin Cantacuzino cunoștea direct Occidentul în Italia, Dimitrie Cantemir, omul universal, membru al Academiei din Berlin întreținuse corespondență cu cei mai mari înțelepți și filozofi ai epocii etc.

²⁵ Vezi romanul *Acasa* de Mihai Zamfir, București, Editura Cartea Românească, 1992, tradus în portugheză sub titlul *Uma Casa Dois Mundos* (Zamfir 2008). Interviu cu prilejul lansării acestui roman poate fi accesat la adresa <http://www.nosrevista.com.br/2009/01/23/uma-casa-dois-mundos/>

²⁶ Vezi Turcu 1995: 214; M. Eliade 2006b: 277; Baconsky 2007b: 67-74; H.R. Patapievic, loc.cit. „Mircea Eliade – care aprecia foarte mult cultura lusitană – în mandatul său ca atașat cultural (1941-1944), și-a exprimat acest sentiment cu însuflețire în publicațiile acelei perioade. [...] Deschiderea ICR se face sub semnul lui Mircea Eliade, unul dintre gânditorii cei mai originali ai secolului XX...” etc.

²⁷ Eliade va realiza în scrierile sale portugheze portrete succesive ale lui Salazar (Eliade 2006a: 96; Eliade 2006b: 7-219, 321-327 etc.).

²⁸ Această dimensiune este proiectată ca fundamentală prin „rădăcinile în copilăria lui pioasă, nezdrcinată nici de crize, nici de sacrilegii. Părinții lui erau oameni de o moderată experiență religioasă, tipul pietății catolice populare. Oliveira Salazar nu și-a pierdut niciodată credința – în copilărie sau la începutul adolescenței – ca s-o regăsească mai târziu, după îndelungate rătăcirii și lupte. Religiozitatea lui e cu totul lipsită de dramatism. Este un lucru pe care l-a învățat în copilărie și l-a înțeles la maturitate. L-a «învățat», e spus aici fără nici o nuanță peiorativă; a învățat religia, iubind-o” (Eliade 1942 : 92).

argumentelor, Eliade ilustrează cu exemple numeroase caracterul latin al lexicului creștin românesc, nefăcând nici o precizare asupra influențelor slave exercitate în cadrul aceluiași lexic (Eliade 2006b: 231–234 *passim*). Eliade evită sau minimizează diferențele de rit, insistând asupra unității prin reiterarea unor termeni cu maximă încărcătură simbolică, precum *Roma*, *Occidentul latin*, *creștinătate*²⁹ etc. Toposul religios se suprapune definitoriu momentelor esențiale ale istoriei poporului român ca factor civilizator, voievozii români având conștiința că sunt apărători ai creștinătății orientale (Eliade 2006b: 250), iar țările române – leagăn al renașterii culturii bizantine, ce „nu era în structura ei exclusiv greacă, ci și latină” (Eliade 2006b: 250).

Figura eroului creștin și viteaz unifică cele două toposuri, conferindu-le autenticitate prin apelul la documente – vezi scrisoarea lui Ștefan cel Mare adresată suveranilor Europei care fixează spațiul țărilor române ca poartă între două lumi, „cea barbară și civilizația creștină” (Eliade 2006b: 253). Toposul religios descris de Eliade comportă elemente ce țin de mentalități și cutume: „ceea ce se evidențiază studiind de aproape viața religioasă a românilor este *naturalețea* credinței lor creștine: *anima naturaliter christiana*” (Eliade 2006b: 266). Eliade antrenase vizibil în cadrul acestor toposuri – religios și istoric – simboluri facile, de eternizare a memoriei unor evenimente, de idealizare și sacralizare, vizând în principal rezonanțele pe care acestea le puteau avea în memoria unui popor catolic ce întemeiasse unul dintre cele mai mari imperii ale lumii.

Perspectiva contemporană asupra chestiunii religioase pe care Teodor Baconsky o lansează prin volumul de eseuri *O poder do cisma. Retado do cristianismo europeu* este însă substanțial diferită. Autorul notează diferențele, insistă pe identități și oferă soluții. Cartea, semnalată în Portugalia³⁰ cu o oarecare asiduitate, reeditează, aparent, volumul *Puterea Schisme, un portret al creștinismului european* (Baconsky 2001). În fapt, doar câteva texte au fost preluate din acesta (*O poder do cisma*, *A igreja ortodoxa: Historia e preconceito*, *O cachimbo de Eliade*), celelalte fiind alese din publicistica autorului, în concordanță cu așteptările și orizontul lectorului portughez, interesat de cutuma cotidiană (vezi: *Ponto e pontualidade*, *Triunfo do fait divers*, *O casal: um esboço antropológico*), de valorile culturale și de elita intelectuală (vezi: *A geração em fotograma*, *Sobre os mitos*, *Cioran au o disciplina da ambiguidade*, *A querela das elites*) etc.

²⁹„Invaziile barbare au avut totuși o influență considerabilă asupra destinului Daciei, tăindu-i relațiile cu Occidentul latin. Cu câteva secole înainte, Roma își exercitase influența asupra acestei provincii [...]; mai târziu, izolată de Roma, Dacia a căutat sprijin în cealaltă parte a imperiului, în Bizanț, noua Romă a Orientului” (Eliade 2006b: 232). Misiunea istorică de apărători ai creștinismului antrenează imaginea unui popor supus încercărilor, însă neclintit în credință: „Popor de frontieră, românii [...] au intrat în istoria modernă cu o splendidă dar anihilatoare misiune: să apere civilizația și creștinătatea latino-occidentală contra amenințărilor turanico-slave” (Eliade 2006b: 240).

³⁰http://2008.rgnpress.ro/component/option,com_ab_calendar/month,02/year,2008/day,11/Itemid,1/, https://www.bertrand.pt/catalogo/detalhes_produto.php?id=85399, <http://www.wook.pt/ficha/o-poder-do-cisma/a/id/200353>, <http://www.wook.pt/authors/detail/id/45215>, www.scribd.com/Teodor-Baconsky-%C2%ABO-Poder-do-Cisma-Retrato-do-Cristianismo-Europeu%C2%BB/d/25965207, <http://www.criticaliteraria.com/9727542492>, <http://www.icr.ro/lisabona/evenimente-5/tele-viziuni-luso-romane.html>, <http://www.lusorom.com/html/carti.html>.

Toposul religios nu mai vizează alterități minimale, ci tipologice: *catolicism* versus *ortodoxie*. *O poder do cisma (Puterea schisme)*, esul care dă titlul volumului, definește în diacronie și sincronie raporturile și percepțiile pe care cele două concepte le angajează. Lansând un discurs captivant al cărui protocol inițial vehiculează sintagme seducătoare prin *unitatea* virtuală precum: *marea reconciliere, intensificarea contactelor dintre ortodoxie și catolicism* etc., autorul fixează dihotomii multiple („ortodoxia este conservatoare și defensivă, catolicismul este evolutiv și ofensiv”), explicabile prin relațiile polifațetate, întreținute de fiecare dintre biserici cu societatea laică, cu politicul, propria conștiință de sine sau propriile valori. Decisive par relațiile, sau mai exact lipsa relațiilor dintre cele două biserici. Soluțiile reconcilierii celor două biserici apostolice trasează avantaje politice paneuropene. Alăturarea toposului religios unui topos politic plasează în actualitate problemele unei Europe Unite. Rezolvarea diferendelor și „obligația de a combina elementele deja existente într-un aranjament cât mai larg profitabil” ar duce la depășirea schisme și, în fapt, la consolidarea democrației etc.

4.2 Textele cu tematică portugheză publicate în spațiul românesc

Textele cu tematică portugheză publicate de către scriitorii diplomați în România, actualizează aceleași toposuri, însă într-o manieră diferită.

Revendicându-se din experiența interioară acumulată în spațiul portughez, prin apelul la genurile biograficului pe linia literaturii de frontieră reprezentate, în principal, prin jurnal, roman epistolar sau publicistică, textele nu mai par supuse constrângerilor unei propagande, fie ea și involuntară. Analogia funcționează cu prioritate în vederea descoperirii unui model pe care l-am putea prelua: cel portughez. Contrastul și variațiile introduse nu mai sunt reclamate atât de o retorică a unității, cât de una a descensiunii autohtone.

Toposul geografic nu mai reiterează atât de obstinent distanțele fizice cuantificate în *extremități continentale*. Reformulările, deși reiau locul comun al distanțelor ce apropie amintesc de geografii imaginare, egalând Arcadia (vezi Zamfir 2006b:16) precum

Când spun Portugalia, mă refer la un metaforic, o țară în același timp apropiată și depărtată, tărâm privilegiat, de unde România se percepe doar în contururile ei generale... (Zamfir 2001).

Se înmulțesc descrierile citadine, punctuale, ce assemblează structuri comparative, uneori populate cu *deja-vue*-uri de tipul:

Lisabona, oraș ondulat și decrepit, [...]. Primele impresii, un București interbelic, între cubismul Bauhaus și citatul parizian Art Déco. Suntem în deplină armonie cu spectrele românești ale locului: pe de o parte, Mircea Eliade, fost atașat cultural (care a trăit aici aproape cinci ani), pe de alta, Carol al II-lea, fostul monarh exilat la Esturil [...]. Pe stradă populația pare adusă de la Focșani sau de la Pitești [...] Pe stradă, portugheza se amestecă într-o rumoare familiară, ca o românească pe care o recunoști după un zid fără să o poți analiza (Baconsky 2007a: 298).

Formația autorilor și implicarea acestora în viața culturală autohtonă trasează mai multe direcții ale toposului cultural. Reprezentativul *Jurnal indirect: scriitori portugheze* este organizat în jurul unor date calendaristice legate de evenimente

(EXPO '98, Carnavalul de la Rio, Fátima sau Porto 2001) sau de personalități ale lumii culturale de pretutindeni. Pentru ilustrarea fenomenului cultural portughez, remarcabile rămân portretele - *Amália, Eça de Queirós sau Copilul teribil, Manuel dos Santos Lima, Eduardo Lourenço, José Luís Peixoto*.

Latinitatea nu mai apare ca o constantă a toposului cultural. Invocarea ei, adesea ornantă, atestă schimbarea paradigmei de receptare. Uneori, evocarea latinității surprinde prin raportarea ei la un topos religios ce reclamă tarele societății contemporane, dar și condițiile europenizării:

Suntem tare mândri de latinitatea ortodoxiei românești concepută ca insulă în oceanul slav și metaforă a europenității [...]. Problema e că viața noastră publică e masiv impregnată de mentalitatea slavă: adevărul ei este personal nu obiectiv ca în democrațiile occidentale (Baconsky 2007a: 238 ș.u.).

Toposul religios este fixat în varii studii, eseuri și articole, unele de nișă academică, altele de popularizare. Totuși, pentru a păstra doar linia relațiilor româno-portugheze, observăm reafirmarea la T. Baconsky a identității atitudinii celor două popoare în fața divinității, reiterând maniera de evocare a lui Eliade:

Dintre toate popoarele occidentale, portughezii se apropie cel mai mult de hristologia ortodoxă [...] (Baconsky 2007a: 131).

Toposul politic este bine reprezentat atât în romanul epistolar, cât și în studiile și eseurile publicate în limba română. Revine constant ideea Europei unite. Marile personalități politice sunt înlocuite cu ansambluri umane – popoare, societăți, partide etc. Registrul receptării suferă modificări substanțiale: Salazar, din erou salvator, devine tiran. Studiul lui Eliade este neglijat, uitat, ocolit, chiar dacă contribuise substanțial la bibliografia occidentală³¹.

Schimbarea lectorului impune marcarea identității portugheze, recomandând-o ca model:

În ochii străinului care nu a mai trecut de 10 ani, spectacolul de azi e formidabil: o renaștere, și dincolo de ea, respectabilitatea unui efort național concertat [...]. Oricum această renaștere e admirabilă, ce spun, invidiabilă. Sunt puțini, nu au resurse [...]. Și-au pierdut imperiul. Au cunoscut o lungă dictatură cu ipocriziile ei consensuale, cu naționalismul ei butaforic, nelipsit de represii și definiții arbitrare. Au alături mult mai puternica Spanie și – peste ocean – gigantica Brazilie [...]. Lipiți de ape, alungiți într-un colț mai curând arid al continentului, acești oameni au știut să iasă la lumină: diplomații lor sunt astăzi mai respectabili ca oricând. Elita lor politică e consistentă și responsabilă. [...] O poveste frumoasă, enervant de frumoasă pentru verii lor români, certăreți, vulgari, incapabili să se adune laolaltă pentru a construi ceva, spre binele comun (Baconsky 2007a: 303).

Nu este lipsit de importanță faptul că *toposul politic*, în dimensiunea lui istorică, dar și în cea contemporană, depinde de o memorie afectivă. Fluctuațiile economice provoacă la instabilitatea modelelor probabil valorice, ceea ce

³¹ „Publicând această carte, din care câteva fragmente vor apărea în presa portugheză, Eliade se alătură intelectualilor care, de la Paul Valéry la începutul anilor 1930 până la Kojève la începutul anilor 1950, au contribuit la cristalizarea «mitului Salazar»” (Florin Țurcanu, *Lisabona*, în Eliade 2006a: 41).

declanșează în imaginarul colectiv incertitudini și re poziționări arbitrare. Astfel, deloc surprinzător este faptul că Salazar „câștiga” în 2007, cu 41% din voturile exprimate, concursul organizat de postul de televiziune RTP pentru desemnarea celui mai mare portughez al tuturor timpurilor, surclasându-i pe Vasco da Gama, Luís Vaz de Camões sau Fernando Pessoa. Identitatea circumstanțelor politice ale vechiului regim totalitarist în ambele țări duce la formulări anticipative:

Știu din experiența mea portugheză că, în societățile sufocate de sisteme totalitare, majoritatea cetățenilor trece, aproape firesc, de la o extremă la cealaltă. Așa s-a întâmplat cu verii noștri din partea occidentală a peninsulei iberice. După ce domnia lui Salazar s-a prăbușit, în 1974, electoratul (debusolat de aerul democrației) a intrat pe dată sub magnetismul stângismului extrem. Salazar nu fusese un dictator propriu-zis, ci doar un lider autoritar, fost „salvator” al economiei, care semăna mai mult cu De Gaulle decât cu Hitler (Baconsky 2007c).

5. Concluzii

În mod constant, în spațiul portughez, cultura română a fost promovată prin similitudinile pe care le are cu cea portugheză. În paralela dintre cele două mari categorii de texte propuse aici, se distinge, în majoritatea cazurilor, orientarea spre performanțele culturale ale lectorului circumscris unui anumit grup etnic. Presiunile pe care le exercită acesta devin semnificative.

Promovarea unei autoimagini în conformitate cu așteptările lectorului portughez a impus folosirea unui tipar cultural centrat pe utilizarea în cadrul toposurilor menționate a unor valori comune: *latinătate, romanitate, traduceri, creștinism, eroism* etc. Renunțarea la acest tipar în textele destinate lectorului român sau diminuarea inserției unora dintre elementele constitutive, precum și schimbarea perspectivei autorilor indică, în cele mai multe dintre cazuri, că acest tipar funcționase în textele portugheze în virtutea unei coerențe relaționată fenomenului de promovare a două culturi în serie.

Bibliografie

- Baconsky 2001: Teodor Baconsky, *Puterea schismei. Un portret al creștinismului european*, București, Anastasia.
- Baconsky 2005: Teodor Baconsky, *Insula cetății. Jurnal parizian – 1991-1994, cu o postfață din Lisabona* – 2003, București, Curtea-Veche.
- Baconsky 2007a: Teodor Baconsky, *Turn înclinat, Fragmente de arheologie profetică*, București, Curtea-Veche.
- Baconsky 2007b: Teodor Baconsky, *O Poder do Cisma – Retrato do Cristianismo Europeu*, Fim de Século Editora.
- Baconsky 2007c: Teodor Baconsky, *Un referendum sănătos*, în „Dilema veche”, nr. 172, 26 mai 2007.
- Eliade 1942: Mircea Eliade, *Salazar și Revoluția în Portugalia*, București, Editura Gorjan.
- Eliade 1943: Mircea Eliade, *Os Romanos, Latinos do Oriente*, Lisabona, Livraria Clássica Editora.
- Eliade 2006a: Mircea Eliade, *Jurnal portughez*, I, București, Humanitas.
- Eliade 2006b: Mircea Eliade, *Jurnal portughez*, II, București, Humanitas.

- Eliade 2008: Mircea Eliade, *Diario portugues*, traducere de Corneliu Popa, Lisabona, Editora Guerra&Paz.
- Langholtz, Stout 2004: Harvey J. Langholtz, Chris E. Stout, *The Psychology of Diplomacy*, Westport-Connecticut-London, Praeger Publishers.
- Leonard 2002: Mark Leonard, *Public Diplomacy*, London, The Foreign Policy Centre.
- Magalhães 2005: José Calvet de Magalhães, *A Diplomacia Pura*, Lisboa, Editorial Bizâncio.
- Turcu 1995: Constantin I. Turcu, *Lucian Blaga sau fascinația diplomației*, București, Editura Enciclopedică.
- Villalobos 2008: João Villalobos, *O paraíso triste*, în „Diario de noticias”, 19 april, 2008.
- Zamfir 2001: Mihai Zamfir, *Negrici*, în „România literară”, 2001, nr. 49.
- Zamfir 2006a: Mihai Zamfir, *Jurnal indirect. Scrisori portugheze*, București, Editura ICR.
- Zamfir 2006b: Mihai Zamfir, *Se înnoptează. Se lasă ceață*, Iași, Polirom.
- Zamfir 2008: Mihai Zamfir, *Uma casa dois mundos*, Thesaurus Editora, Brasília.

Resurse electronice

- <http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=5011&idlnk=1&cat=3>
- <http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=14722>
- <http://www.programulcantemir.ro/>
- <http://www.icr.ro/bucuresti/burse-si-rezidente/>
- <http://www.cennac.ro/anunturi/tps-1/prezentare-12>
- <http://www.cennac.ro/anunturi/20-de-autori-2/prezentare-16>
- <http://www.cennac.ro/documente/fisiere/CENNAC%20-%202006-2010%20site.doc>
- <http://www.icr.ro/lisabona/jurnal-de-bord-1/prezente-si-tangente-romano-lusitane-ianuarie-iunie-2008.html>
- <http://www.lusorom.com/html/carti.html>
- http://www.realitatea.net/traducerea-in-portugheza-a-romanului-acasa-al-lui-mihai-zamfir-va-fi-lansata-pe-8-iunie_531487.html;
- <http://www.hotnews.ro/stiri-cultura-5785914-carte-uma-casa-dois-mundos-mihai-zamfir-lansata-lisabona.htm>; <http://www.nosrevista.com.br/2009/01/23/uma-casa-dois-mundos/>
- http://www.santegidio.org/uer/lisbona2000/086_IT.htm
- <http://ro.altermedia.info/images/meliade-salazar-si-revolutia-in-portugalia.pdf>
- <http://coloquio.gulbenkian.pt/bib/sirius.exe/issueContentDisplay?n=33&p=89&o=p>
- <http://coloquio.gulbenkian.pt/bib/sirius.exe/issueContentDisplay?n=58&p=69&o=p>
- <http://coloquio.gulbenkian.pt/bib/sirius.exe/issueContentDisplay?n=66&p=28&o=p>
- <http://www.nosrevista.com.br/2009/01/23/uma-casa-dois-mundos/>
- http://2008.rgnpress.ro/component/option,com_ab_calendar/month,02/year,2008/day,11/Itemid,1/, https://www.bertrand.pt/catalogo/detalhes_produto.php?id=85399,
- <http://www.wook.pt/ficha/o-poder-do-cisma/a/id/200353>,
- <http://www.wook.pt/authors/detail/id/45215>, www.scribd.com/Teodor-Baconsky-%C2%ABO-Poder-do-Cisma-Retrato-do-Cristianismo-Europeu%C2%BB/d/25965207,
- <http://www.criticaliteraria.com/9727542492>, <http://www.icr.ro/lisabona/evenimente-5/tele-viziuni-luso-romane.html>, <http://www.lusorom.com/html/carti.html>
- <http://ro.altermedia.info/images/meliade-salazar-si-revolutia-in-portugalia.pdf>
- <http://www.icr.ro/lisabona/evenimente-5/horia-roman-patapievici-presedintele-institutului-cultural-roman-din-bucuresti.html#void>
- http://dn.sapo.pt/inicio/interior.aspx?content_id=998082

Promotion Strategies for the Romanian Culture. Diplomats as Writers in the Lusitanian Area

The promotion of Romanian culture in the Lusitanian area was rather influenced by the presence to the diplomatic mission in Lisbon of important personalities such as: Mircea Eliade, Mihai Zamfir, Theodor Baconsky, Gabriel Gafița etc. Our corpus includes two analysis categories: texts published into Portuguese and texts published into Romanian. From both perspectives, of alterity and of lector to whom the corpus addresses, the toposes identified in each category of texts reveal different promotion strategies for the Romanian culture.